

Pavao Tekavčić

O PRILOZIMA I »PRILOZIMA«

Sintakto-semantičke, pragmalingvističke i kontrastivne bilješke

1. »Gramatika određenog jezika jest skup pravila za proizvodnju ovjerenih, svih ovjerenih i samo ovjerenih rečenica toga jezika, pa i onih koje još nikada nisu bile izrečene« — ta definicija, koja u svom prvom dijelu podsjeća na prisegu na sudu, obišla je svijet zahvaljujući generativno-transformacijskoj (GT) lingvistici N. Chomskoga. Dobro je poznato da »proizvodnju« ne valja shvaćati u doslovnom smislu, tj. da gramatika nije stroj u koji s jedne strane ubacujemo »sirovinu« (ono što želimo kazati), a s druge strane izlaze »finalni proizvodi« (gotove ovjerene rečenice), premda izvjesnih podudarnosti između te slike i onoga što se zbiva u kompetenciji izvornoga govornika po našem mišljenju može biti. GT model je u prvom redu eksplicitni, formalizirani i iscrpni opis onoga mehanizma koji sudjeluje u našoj jezičnoj djelatnosti, pa bi prema tome gramatika nekog jezika morala opisivati sve ono što ulazi u ispravnu, ovjerenu jezičnu djelatnost na tom jeziku. Je li zaista tako? Konkretnije rečeno: ako netko nauči gramatiku određenog jezika štono riječ »do dna« i zatim je temeljito uvježba, hoće li govoriti taj jezik onako kako ga govori izvorni govornik? Neće; pitanje je dakle retoričko. Nijedna dosadašnja gramatika ne pruža takvo znanje. To naravno ne znači da je gramatika suvišna i da se jezik može naučiti »bez gramatike«, što je samo po sebi besmislica, jer gramatika i nije drugo nego sistematizirani skup onih pravila koje svatko mora usvojiti, želi li se na dotičnom jeziku sporazumijevati.¹ No u nastavu jezika, kojoj je cilj omogućiti uspješnu komunikacijsku kompetenciju, ulaze i drugi faktori što ih gramatike — bar dosada — uglavnom ne sadrže. Predaleko bi nas odvelo kad bismo ovdje htjeli istraživati zašto je to tako i što bi valjalo učiniti da se to stanje izmijeni, a ne bi imalo ni smisla ponavljati ono što su drugi rekli prije nas i bolje od nas (npr. naročito A. McIntosh 1972). Zato ćemo samo istaći da je suvremena nastava jezika — naglašavamo: jezika, ne gramatike — uvidjela, i to »pet minuta prije dvanaest«, rekli bismo, da valja napustiti purizam i bubanje gramatike koje je samo sebi svrhom, a okrenuti se funkcioniranju živa svakodnevnog jezika u komunikaciji. Ovako shvaćena i proširena gramatika — gramatika sutrašnjice, kako se nadamo — morat će dakle voditi računa i o onom čega nema »u jeziku dobrih pisaca« ali što čini neizostavni dio naše jezične djelatnosti (a da takvih elemenata ima, potvrdit će svatko tko se ikada sreo s glotodidaktikom, bilo kao učenik ili kao nastav-

¹ Te smo misli iznijeli već u Tekavčić 1981, § 21, a v. i Tekavčić, *Per un insegnamento*, § 4; v. i Zepić 1981, s čijim se primjedbama i zaključcima posve slažemo.

nik). To znači da će široko polje pragmatike (ili pragmalingvistike) postati bitan sastavni dio jezične nastave, dakle i jezične kulture.

U to područje ulaze i raznovrsne riječi koje u našim gramatikama uopće ne nalaze mjesta, ili bar nisu adekvatno obrađena, a ipak je svakodnevna komunikacija nezamisliva bez njih. Ukoliko naša glotodidaktička pomagala uopće obrađuju te riječi, najčešće ih svrstavaju među priloge, premda one to nisu ni sintaktički ni semantički. Ima dakle priloga i »priloga«, pa zato i naslov ovoga našeg rada glasi tako, jer neke riječi iz te skupine namjeravamo ovdje analizirati.

2. Kako smo već u prethodnim radovima kazali,² pridružujemo se Bernardu Pottieru u njegovu odbojnom stavu prema tradicionalnoj kategoriji priloga, jer ona predstavlja zaista »svaštarnicu« u koju se trpa sve ono što se ne može i/ili ne zna drukčije definirati.³ U ovom ćemo radu ispustiti iz vida »prave« priloge, tj. jednostavno priloge, koji su kvalitativni determinanti glagola transformirani iz odgovarajućih pridjeva (*Petar je marljivo* u radu ⇒ *Petar marljivo radi* i sl.), odgovaraju na pitanje *kako?* i mogu se stupnjevati (u usporredbi: *marljivije, najmarljivije*; izvan usporedbe: *vrlo marljivo, nedovoljno marljivo* itd.). Nećemo se baviti ni tzv. prilozima mjesta i vremena, koji su prema Pottieru leksičke zamjenice (*substituts*) i stoje mjesto sintagmi (*ovdje: 'na mjestu gdje stoji onaj tko govori'; jučer: 'dan prije onoga dana kada se govori' i sl.*). Preostaje nam široko područje pragmalingvistički veoma važnih riječi koje imaju neke zajedničke crte s prilozima, ali se ipak od njih toliko razlikuju da ih ne možemo uvrstiti u istu sintaktičku ni semantičku kategoriju. U našim starijim gramatikama to su prilozima, dok ih neki suvremeni autori definiraju kao čestice.⁴

² Usp. Rančigaj — Tekavčić 1979, str. 204; Tekavčić 1980, § 821.

³ Pottierovo obrazloženje, iznijeto pred više od dvadeset godina, i danas vrijedi: «L'abus inconsideré que l'on a fait du mot "adverbe" nous empêche de retenir cette appellation» (Pottier 1958, str. 98). J. Lyons (1970, str. 249) ističe da je klasa priloga u tradicionalnoj gramatici vrlo heterogena i da vjerojatno nijedna sintaktička teorija ne bi stavila u istu skupinu sve ono što tradicionalna podjela ubraja u priloge, a D. Crystal upozorava da je već u ranom razdoblju starogrčke gramatičke misli prilog bio «klasa-smetlišće», pa dodaje: «Čini se kao da netko kaže: "Ako ne znaš kamo bi svrstao neku riječ, nazovi je prilogom"» (Crystal 1971, str. 75). Kategorijom priloga operiraju ipak i neki najsuremeniji radovi, npr. Held 1981, koja, među romanskim ekvivalentima njemačke čestice *halt*, spominje i «eine buntgemischte Adverbien palette» (npr. *oramai, allora, dunque, donc, bien, insomma* itd.; Held 1981, str. 263—264). U. Engel daje kategoriji priloga mnogo šire značenje: govoreći o tzv. priloškim rečenicama (*Adverbialsätze*), Engel kaže da se time jedan izraz, koji je prije iz opravdanih razloga bio napušten, sada opet uvodi, ali i definira na nov način, jer *adverbial* ne valja shvaćati u etimološkom značenju ('ono što stoji uz glagol, što mu pripada ili ga modificira') nego u širem smislu, tj. kao oznake okolnosti koje na vrlo općenit način situiraju odnose i procese i tako odgovaraju onom što je L. Tesnière vjerojatno htio reći (all nije potpuno formulirao) kada je stvorio svoj izraz *circonstant* (Engel 1977, str. 235—236). Po našem mišljenju takva definicija upravo sankcionira ono što je glavna »boljka« kategorije priloga i što svakako valja izbjeći, a to je golemo heterogenost te kategorije.

⁴ Potrebno je, a i vrijedno je, približe ogledati definicije tih riječi u našim gramatikama. Maretić 1931, § 485b, kaže da «ima priloga koji ne znače ni način ni mjesto ni vrijeme, već služe za to, da se smisao rečenici raširi (čak, još, također) ili suzi (bar, jedva, samo), da se dopuni (gotovo, možda, tobože) ili da se potkrijepi (baš, dabogme, dakako, dašto, meder)«. I gramatika Brabec — Hrašte — Živković 1966, str. 153, ubraja takve riječi u priloge: »Ima priloga koji ne odgovaraju na ta pitanja [tj. pitanja o mjestu, vremenu, načinu i uzroku; P. T.] i nemaju nijedno od četiri rečena značenja. Takvi su prilozima: *bar, baš, čak, evo, eto, eno, gotovo, jedva, još, možda, samo, također, tobože, već* i drugi. U ovom primjeru prilog *čak* ističe prilog *ovamo: Vjetar je donosio čak ovamo miris paljevine.*« Dok Maretić pokušava bar približno formulirati značenje tih riječi, autori te druge gramatike ne govore o tom ništa, a ipak je jasno da i takvi »prilozima«, premda nemaju nijedno od četiri »temeljna« značenja, neko značenje moraju imati. Jasno je da nešto znače, i te kako znače, u prvom redu u pragmalingvističkom smislu, pa o tom valja i nešto kazati. Mnogo potpunija i suvremenija je formulacija u gra-

Unutar riječi kojima ćemo se pozabaviti valja još razlikovati tzv. *performativne priloge*, tj. one koji determiniraju performativni (ilokutivni) faktor cijele rečenice, odnosno točnije *izričaja* (tal. *enunciato*, franc. *énoncé*).⁵ Razlika kvalitativnih i performativnih priloga jasno proizlazi iz ovih dvaju primjera:

- 1) *Ivan mirno spava.*
- 2) *Ivan vjerojatno spava.*

Prilog *mirno* determinira glagol (odgovara na pitanje *Kako Ivan spava?*) i može se stupnjevati (*Ivan spava mirnije od svih ostalih dječaka; Ivan sada spava mnogo mirnije nego prije*), dok se ne može transformirati u imenski dio predikata (**Mirno je da Ivan spava*). Drugi prilog, *vjerojatno*, ne odgovara na pitanje *kako?* niti se može stupnjevati (**Ivan spava vjerojatnije od ostalih*), a dopušta transformaciju u imenski dio predikata (*Vjerojatno je da Ivan spava*) i u tom se može i donekle stupnjevati (*Vrlo je vjerojatno itd.*).⁶

Tako je i u talijanskom (*tranquillamente* nasuprot *probabilmente*) i u francuskom (*tranquillemeent* prema *probablement*).⁷

3. Svoje ćemo proučavanje započeti riječju *valjda*. Ona, kao i performativni prilozi *vjerojatno*, *sigurno* itd., izražava međustupanj između mogućnosti i

matici Težak — Babić 1973 (str. 131—132) i tu se te riječi ubrajaju u priloge, ali se napominje i to da ih neke gramatike definiraju kao *čestice* ili *riječce* (*partikule*). U pogledu značenja takvi prilozi ne odgovaraju na pitanja koja vrijede za prave priloge nego se dodaju svim vrstama imenskih riječi, glagolima i priložima, pa mogu čak zamjenjivati i čitave rečenice [vrlo točna konstatacija! P. T.]. Takvi prilozi u određenoj mjeri i na određen način mijenjaju smisao riječi ili rečenice na koju se odnose ili pak odražavaju osobni stav onoga tko govori. Takvi su prilozi po značenju vrlo raznovrsni.« Slijedi niz primjera za potvrđivanje i nijekanje, pokazivanje, isticanje, nesigurnost i sumnju, suprotnost, dopuštanje, zaključivanje i isključivanje itd. — Napokon, u kronološki zadnjoj gramatici, *Priručnoj gramatici* 1979, uvodi se posebna kategorija riječi nazvana *čestice* (§§ 650—653), o kojoj se kaže: »Čestice (*riječce* ili *modalne riječi*) su riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i osjećanja« (§ 650). Ta je definicija vrlo dobra, ali nas ipak ne može posve zadovoljiti, jer sve navedene riječce ne izražavaju baš s t a v govornika, što ga shvaćamo kao subjektivnu kategoriju: potvrđna čestica *da*, npr., ili negacija *ne*, ne izražavaju stav govornika nego objektivnu stvarnost. Semantička podrazdioba, u § 651, nije najbolja (da navedemo samo jedan primjer: ne vidimo kako riječce *još*, *tek* i *već* izražavaju »nestrpljenje, želju, zadovoljstvo«), a nije potpuno ni dosljedno niti razgraničenje tih riječi od priloga s jedne strane (§ 406) i od veznika s druge (§§ 648, 1231), no u to ovdje ne možemo ulaziti. Nažalost, baš riječi kojima se ovdje u prvom redu bavimo (*valjda; navodno, tobože; zapravo, upravo, dapače*) nisu navedene među česticama (§§ 651—653).

Valja dodati da pojmom, odnosno kategorijom *čestica*, operiraju i stariji lingvisti, npr. O. Jespersen (1971, str. 106 i dalje, pos. str. 111), a u današnje vrijeme i njemačka lingvistika (npr. U. Engel 1977, str. 84, i G. Held 1981, str. 249 i passim). Što navodimo njemačke autore ima svoj razlog, jer je poznato da je njemački jezik tim riječima (što ih njemački lingvisti nazivaju *Abtönungspartikel* ili *Abtönungswörtchen, Würzwörter, Gesprächswörter* i sl.) vrlo bogat, pa se i suvremena njemačka lingvistika (pragmatika, lingvistika teksta) njima mnogo bavi.

⁵ Rečenicu kao sintaktičkoj kategoriji systemske lingvistike odgovara na planu aktualizacije u govoru (dakle, u okviru lingvistike teksta) *izričaj*, u kome se rečenica aktualizira performativnim (ilokutivnim) elementom (situacija, govornikov stav, namjera itd.). Konkretna se jezična komunikacija u pravilu odvija uvijek u izričajima. Usp. za to Engel 1977, str. 262 i 264.

⁶ Za pojam performativnih priloga v. Puglielli — Parisi 1974—1975; za performativne elemente v. i Parisi — Antinucci 1977, str. 152—169.

⁷ U slučajevima kada je naizgled moguće oboje, radi se o semantičkim razlikama, dakle sinkronijski uzevši o dva različita priloga; npr. *sigurno*: 'više nego vjerojatno' (*Petar sigurno govori engleski*; u tal. npr. *Pietro parla certamente inglese* ili *Certamente, Pietro parla inglese*) i *sigurno*: 'sa sigurnošću, bez pogrešaka i sl.' (*Petar govori engleski sigurno*; u tal. *Pietro parla inglese con sicurezza* itd.). Drugi se prilog može i stupnjevati, prvi — bar u normalnoj upotrebi — ne može.

sigurnosti, ali za razliku od dvaju spomenutih performativnih priloga ne može biti dio imenskoga predikata.⁸

3) <i>Petar će vjerojatno položiti ispit.</i>	⇒ <i>Vjerojatno je da će Petar položiti ispit.</i>
4) <i>Petar će valjda položiti ispit.</i>	⇒ <i>*Valjda je da će Petar položiti ispit.</i>

Ista restrikcija vrijedi i za talijansko *forse* (*È probabile che Pietro sarà promosso* nasuprot **È forse che Pietro sarà promosso*) i za francusko *peut-être* (*Il est probable que Pierre passera l'examen* nasuprot **Il est peut-être que Pierre passera l'examen*).

Hrvatsko ili srpsko (hs) *valjda* može međutim uz semantičku komponentu vjerojatnosti sadržavati i jednu afektivnu komponentu odbijanja protivne mogućnosti, gotovo indignacije na pomisao da bi se mogla ostvariti ta druga mogućnost; prema tome, *valjda* je afektivnije nego *vjerojatno* i pragmatički različito. To se vidi, npr., u ove dvije rečenice:

- 5) *Mira je učila pet mjeseci; vjerojatno će položiti ispit.*
- 6) *Mira je učila pet mjeseci; valjda će položiti ispit!*

U govornom se jeziku reč. br. 6) može i ovako kazati:

- 7) *Mira je učila pet mjeseci; nije vrag da neće položiti ispit!*

4. Istražujemo li koji talijanski odnosno francuski ekvivalenti odgovaraju našem *valjda*, utvrdit ćemo da to uglavnom nisu riječi (kao u slučaju *možda*, *vjerojatno*, *sigurno*) nego mnogo prije cijele lokucije; drukčije rečeno, potreban je cio izričaj da bismo izrazili potpuni semantički i pragmalingvistički sadržaj hs. riječi *valjda*. Evo što kažu naši najbolji rječnici:

4.1. Deanović-Jernej 1975 prevodi *valjda* riječima *forse*, *può darsi*, *probabilmente*, od kojih prve dvije odgovaraju i našem *možda*, a treća je i prijevod hs. *vjerojatno* (uz *presumbilmente*). No da te riječi nisu ekvivalentan prijevod našega *valjda* pokazuju odmah zatim navedene rečenice: *valjda je razumio 'speriamo che abbia capito; avrà capito, speriamo'* i *ta nije valjda 'non sarà mica...'*, *'possibile che sia...'*. Tu se vidi kako našem *valjda*, koje ujedinjuje vjerojatnosnu i afektivnu komponentu, najbolje odgovara u talijanskom futur vjerojatnosti, ili afektivne lokucije u obliku retoričkih pitanja, čuđenja itd.

4.2. Dayre-Deanović-Maixner 1960 postupa posve simetrično: najprije daje prijevod *il se peut, probablement*, koji nije potpun ekvivalent hs. *valjda*, a zatim dodaje iste rečenice kao Deanović-Jernej 1975: *ta nije valjda! 'est-ce possible!'* i *valjda je razumio 'espérons qu' il aura compris'*. I ovdje je pravi prijevod hs. *valjda* moguć u okviru cijeloga izričaja.

5. Vrlo izrazit pragmatički sadržaj imaju i naše dvije riječi *navodno* i *tobože* (*kobajagi*). One su semantički veoma blizu jedna drugoj, ali nisu identične. Prva riječ kazuje da se ponavlja iskaz nekog trećeg lica, što ga govornik prenosi uz rezervu, u principu ne ulazeći u to je li iskaz istinit ili nije (a tek kasnije u pogodnim pragmalingvističkim uvjetima, može se razviti pejorativno

⁸ U tome se *valjda* slaže s *možda* (*Petar će možda položiti ispit* ⇒ **Možda je da će Petar položiti ispit*). Obje riječi već sadrže veznik *da*, srastao s glagolom.

značenje, tj. aluzija da govornik z n a da iskaz nije istinit). Druga riječ kazuje, naprotiv, upravo to da govornik z n a da iskaz trećeg lica nije istinit. Npr.:

8) *Ivan je navodno teško bolestan.*

9) *Ivan je tobože teško bolestan.*

Rečenica 8) n e m o r a značiti da je Ivanova teška bolest lažna, već kazuje samo to da je govornik uzima s rezervom, kao neprovjerenu činjenicu; rečenica 9) sugerira naprotiv da je Ivanova teška bolest lažna.

Što su te riječi po njihovoj sintaktičkoj funkciji? Da nisu promjenljive riječi sámo je po sebi jasno, a isto je tako jasno da nisu ni veznici, prijedlozi ili uzvici. Preostala bi, dakle, jedino kategorija priloga, ali naše dvije riječi ne pripadaju ni kvalifikativnim priložima (na pitanje *Kako Ivan svira klavir?* nemoguć je odgovor **Ivan svira klavir izvanredno navodno, navodnije od svih svojih kolega* ili **Ivan svira klavir veoma tobože* i sl.), ni leksičkim zamjenicama (odgovor na pitanje *kada?, gdje?* itd.), ni performativnim priložima *vjerojatno, sigurno* itd. (**Navodno je da Ivan svira klavir, *Tobože je da je Ivan teško bolestan*). Ta zadnja restrikcija dopušta nam da *navodno* i *tobože* uvrstimo u istu skupinu kao *valjda* i *možda* (v. § 3), i zaista — bar po našoj kompetenciji — gotovo nijedna od tih četiriju riječi nije kompatibilna s ostale tri.⁹ I u njima vidimo dakle površinske zamjenice¹⁰ potpunih dubinskih rečenica, koje se mogu ovako parafrazirati:

navodno 'ako je vjerovati onome što se kaže, a ja ne ulazim u pitanje je li istinito ili nije',

tobože 'ako je vjerovati onome što se kaže, a ja znam da nije istinito'.

6. Romanski ekvivalenti riječi *navodno* i *tobože* potvrđuju ono što smo konstatirali na temelju analize našeg *valjda*. Da pogledamo najprije što daju dva navedena rječnika:

6.1. Deanović—Jernej 1975:

navodno (kako kažu) 'si dice che, come si dice',

tobože 'in apparenza, quasi, come se, per così dire'.

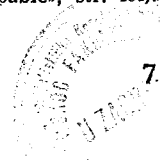
⁹ Premda su potrebna pitanja istraživanja semantičkih kompatibilnosti, držimo da ova tabela ipak vrijedi za neobilježenu upotrebu:

1. član	možda	valjda	navodno	tobože
2. član:				
možda	XXXXXX	—	—	—
valjda	—	XXXXXXXX	—	—
navodno	+?	+?	XXXXXXXX	—
tobože	—	—	—	XXXXXXXX

Možda izražava mogućnost koja se može i ostvariti i ne ostvariti, pa isključuje *valjda* (koje je bliže sigurnosti) i ostala dva (koji nisu podložni eventualnosti); iz istih razloga isključuje ih i *valjda*, koje je naravno inkompatibilno i s *možda*; *navodno* dopušta eventualnost kao 2. član, ali obratan red nije prihvatljiv (neka mogućnost može biti prezentirana kao mišljenje trećih lica dok mišljenje trećih lica, koje je doduše neprovjereno ali je faktično, ne može biti formulirano kao tek mogućnost); konačno, *tobože*, koje također konstatira, i to lažnost neke tvrdnje, isključuje ostale tri riječi.

Poseban je problem kompatibilnost tih riječi s tzv. nuklearnim i koneksionalnim pitanjima (v. Tesnière 1959, str. 192 i dalje, str. 203 i dalje), u što ovdje ne možemo ulaziti.

¹⁰ Usp. za to Rančigaj — Tekavčić 1979; sada i Tekavčić 1982, pos. bilješku 9. — Postavku da je svaki površinski rečenični konstituent rezultat sažimanja jedne cijele dubinske rečenice (tzv. *concertina hypothesis*) nalazimo kao temeljnu tezu u Liefrink 1973 (npr.: «many, perhaps most, perhaps all, sentence constituents are in a more analytic form sentences (nominalized or embedded) and [...] the semantico-syntactic representations of sentences» /str. 163/; «the hypothesis that sentence constituents are reduced surface-manifestations of sentences is in harmony with the semantico-syntactic hypothesis and is theoretically inescapable», str. 164). Istu misao nalazimo i u Muljačić 1977, str. 175.

Uz te prijevode za *navodno* nisu dodane rečenice, jer se već i dani ekvivalenti sastoje od rečenica; za *tobože*, naprotiv, nalazimo i rečenice *on tobože ne zna* 'fa finta di non sapere', *on tobože sve zna* 'pretende di sapere tutto', koje imaju svoj opravdani razlog. Dok, naime, prijevodi riječi *navodno* sa semantičkog gledišta posve odgovaraju, za *tobože* to nije tako. Prijedložni izraz *in apparenza* znači 'naizgled', no to ne podrazumijeva svjesnu lažnost; *quasi* i *come* se uvode irealne poredbe, koje također nemaju tu komponentu (a *come* se je i sintaktički nemoguć, v. malo dalje); *per così dire* sadrži semantičku komponentu približnosti a i neku vrst metajezičnoga tumačenja i samo-isprike ('tako reći' = 'da tako kažem' = 'služim se tim i tim izrazom da njime izrazim ono što želim kazati'). Pokušajmo navedenim ekvivalentima prevesti na talijanski rečenicu br. 8):

10) *Giovanni è in apparenza seriamente malato.*

11) ?*Giovanni è quasi seriamente malato.*

12) **Giovanni è come se seriamente malato.*

13) *Giovanni è per così dire seriamente malato.*

Nijedan prijevod nije točan; rečenica 11) je uz to dvojbene ovjerenosti, a 12) posve neovjereni. Upravo je zato bilo potrebno dodati za *tobože* i rečenice koje sadržavaju glagolske lokucije, i to su jedini pravi ekvivalenti, pa rečenicu 8) treba tako i prevesti:

14) *Giovanni fa finta di essere seriamente malato.*

6.2. Dayre—Deanović—Maixner 1960:

navodno (kako kažu) 'prétendument, soi-disant, à ce qu'on dit, à ce qu'on prétend',

tobože 'en apparence, quasi, pour ainsi dire, censément'.

I ovdje ekvivalenti za *tobože* ne sadrže nužno komponentu lažnosti, koja je ipak bitna; i ovdje se zato dodaju rečenice, i to iste kao u Deanović — Jernej 1975, tj.: *on tobože ne zna* 'il fait semblant (ou il feint) de ne pas savoir', *on tobože sve zna* 'il prétend tout savoir, il fait l'omniscient'. Kao i u talijanskom, i u francuskom to su najbliži ekvivalenti hs. riječi *navodno* i *tobože*.

7. Nakon analize para *navodno* — *tobože* promotrit ćemo ukratko i par *upravo* — *zapravo*.¹¹ I te riječi pripadaju skupini *valjda*, *navodno* i *tobože*, pa o njihovoj sintaktičkoj pripadnosti ne moramo više raspravljati. Što se tiče značenja, *upravo* i *zapravo* se u današnjem jeziku dobro razlikuju.¹²

7.1. Riječ *upravo* precizira i uz to pojačava:

15) *To nije samo prekršaj, to je upravo zločin.*

16) *Upravo je nevjerojatno kako taj čovjek pamti i najsitnije detalje.*

Deanović — Jernej 1975 prevode *upravo* talijanskim riječima *proprio*, *precisamente*, *appunto*, no nijedna od njih ne odgovara značenju što ga *upravo* ima u primjerima 15) i 16); autori izostavljaju, naprotiv, talijansku riječ *addirittura*,

¹¹ Ovdje ne uzimamo u obzir značenja riječi *upravo* koja se sastoje u precizaciji, bilo vremenskoj (*upravo je ponoć*), bilo deiktičkoj (*upravo to sam i htio*; *postupio je upravo onako kako sam mu savjetovao* i sl.), a u kojima se *upravo* može zamijeniti s *točno* ili s *baš* i romanski su mu ekvivalenti *proprio*, *appunto*, odnosno *précisément*, *justement*. Ograničavamo se na intenzivirajuće značenje, kako ćemo odmah izložiti.

¹² Katkada se *upravo* upotrebljava mjesto *zapravo*, npr. Maretić 1931, § 486a: »Mnogi pri- lozi su po svojem postanju *upravo* ovaj ili onaj padež koje imenice ili pridjeva ili zamjenice»; § 487b: »prema tome riječi danas, večeras *upravo* znače dan ovaj, večer ovaj».

za što ne vidimo razloga,¹³ jer baš *addirittura*, i samo to, izražava precizirajuće-potencirajuću semantičku komponentu našega *upravo*:

17) *Non è soltanto una contravvenzione, è addirittura un crimine.*

18) *È addirittura incredibile come quest'uomo ricorda anche i minimi particolari.*

Dayre — Deanović — Maixner 1960 prevode *upravo* francuskim riječima *juste, justement, précisément, exactement*, koje — kao ni njihovi talijanski ekvivalenti — ne izražavaju u potpunosti značenje našeg *upravo* ni talijanskog *addirittura*.

7.2 Za razliku od *upravo*, *hs. zapravo* razbistruje, raščičava (i može se parafrazirati kao 'ako ćemo pravo' ili sl.), ali ne pojačava. Npr.:

19) *Zapravo se ti u sve to nisi uopće morao uplitati.*

20) *Pravi se kao da govori sve glavne svjetske jezike, a zapravo ne poznaje kako treba ni materinski jezik.*

Romanski su prijevodi *veramente, in fondo* (Deanović — Jernej 1975) odnosno *en vérité, à vrai dire, au fond* (Dayre — Deanović — Maixner 1960). I oni se svi mogu parafrazirati kao 'Ako idemo do dna, ako želimo stvari postaviti ispravno, kakve u istinu jesu' itd.

8. Neka nam bude dopušteno zaustaviti se časak na usporedbi riječi *upravo* i *dapače*. I one su semantički veoma blizu, a razlika među njima pripada području lingvistike teksta, jer *dapače* sadrži uz komponentu pojačavanja također i komponentu *d o d a v a n j a*, nadovezivanja na nešto što mora biti već prije rečeno (ili barem prisutno u situacijskom kontekstu). U skladu s tim, u rečenici 15) možemo *upravo* zamijeniti s *dapače*, jer je spomenuto ono na što se drugi dio izričaja nadovezuje pojačavajući ga; u slijedećoj rečenici, naprotiv, *dapače* ne bi bilo moguće.

I romanski se jezici za značenje 'dapače' služe posebnim riječima (*anzi, perfino* ili *persino*;¹⁴ *même, et même, voire (même)*), različitim od onih za značenje 'upravo'.

9. Da na kraju rezimiramo parafraze onih značenja naših riječi kojima smo se ovdje pozabavili:

valjda 'držim da je ono što kažem vjerojatno i ne mogu dopustiti da bi se moglo dogoditi suprotno'

navodno 'ako je vjerovati onome što se kaže, a ja ne ulazim u pitanje je li istinito ili nije'

tobože 'ako je vjerovati onome što se kaže, a ja znam da to nije istinito'

upravo 'da upotrijebim točniji izraz, da »izoštrim sliku« i time pojačam svoj izričaj'

zapravo 'ako želimo razbistriti pojmove, proniknuti do dna i kazati pravu istinu'

dapače 'polazeći od nečega što je već rečeno, prihvaćam to i želim to još pojačati'.

¹³ To je to više neobjašnjivo, što *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik* istih autora (Zagreb, 1980) prevodi tal. *addirittura*, posve ispravno, našim *upravo*, i to na prvom mjestu.

¹⁴ Deanović — Jernej 1975 ne daju *persino*, dok ga spomenuti talijansko-hrvatski ili srpski rječnik naravno registrira.

10. Problematika rečeničnih zamjenica (kako ih ovdje shvaćamo) i njihova razgraničenja od priloga s jedne strane a od čestica (ukoliko priznajemo tu kategoriju kao autonomnu) s druge strane, nije naravno ovdje ni izdaleka iscrpljena. Da nabacimo samo još nekoliko pitanja, zanimljivih kako sa sintakto-semantičke i pragmalingvističke, tako i s kontrastivne strane:

10.1 Posebnu bi skupinu priloga morali činiti oni, koji nisu kvalitativni nego limitativni, tj. koji kazuju s kojega se stanovišta nešto prosuđuje. Takvi se prilozi ne mogu stupnjevat i ne odgovaraju na pitanje *kako?* nego s *kojeg stanovišta?* ili u *kojem smislu?* itd. Npr.:

21) *Taj je projekt tehnički potpuno ostvariv, dok pitanje financiranja nije još riješeno.*

22) *Politički gledajući, taj je potez bio očit promašaj.*

Ti su prilozi najbolji primjer za kategoriju *judikativa* u teoriji Regula — Jernej, i to u posve etimološkom smislu, jer zaista izražavaju kriterij naše prosudbe.¹⁵

10.2 Vjerojatno će u zasebnu skupinu valjati izdvojiti i one parove koji dotiču deontičko područje, kao npr. *namjerno — nenamjerno, hotimice — nehotice, svjesno — nesvjesno, dobrovoljno — prisilno* itd. To nisu performativni prilozi, nego determinanti glagola (dakle, prilozi u tradicionalnom smislu), ali oni ne odgovaraju ni na jedno od uobičajenih pitanja: tj., da bismo kao odgovor dobili rečenicu

23) *Marija je to učinila namjerno*

ili rečenicu s nekim drugim navedenim prilogom, ne možemo pitati *Kako je Marija to učinila? niti Zašto je Marija to učinila?*, jer sama konstatacija namjernosti još ne objašnjava uzrok.

10.3 Napokon, nismo dodirnuli ni važno polje onih riječi koje u tradicionalnim gramatikama također pripadaju kategoriji priloga, a služe za kvantifikaciju i intenzifikaciju, posebno u stupnjevanju pridjeva. Npr.:

a) Talijanskom jedinstvenom *molto* odgovara u hs. *mnogo* uz glagol i uz komparativ, *veoma* ili *vrlo* uz pozitiv (*molto bello — vrlo lijep, lavora molto — mnogo radi; molto più bello — mnogo ljepši*), dok u francuskom nalazimo razliku između *très* (uz pozitiv) i *beaucoup* (uz gagol i uz komparativ), koja se uglavnom podudara s razlikom u hs. jeziku.¹⁶

b) Hs. *daleko* i *kudikamo*¹⁷ razvili su svoje prvotno prostorno značenje u smjeru intenzifikacije, ali su mogli samo uz komparativ i superlativ, ne uz pozitiv (*daleko bolji, kudikamo najljepši*, nasuprot **daleko dobar, *kudikamo lijep* itd.). Ista restrikcija vrijedi i za talijansko *di gran lunga* (*di gran lunga migliore — *di gran lunga buono*) i za francusko *de beaucoup* (*il est de beaucoup le plus riche — *il est de beaucoup riche*).

11. Svi ovdje analizirani ili samo nabačeni problemi, kao i mnogi drugi, tvore važno i plodno polje rada, naročito u pragmalingvističkom i kontrastivnom smislu. Ako se ne varamo, najvažniji je rezultat da većini analiziranih riječi

¹⁵ Regula — Jernej 1975, str. 297—298. Kako se u primjerima *generalmente parlando* i *teoricamente parlando* radi o istom tipu priloga (limitativni prilog), nije jasno zašto je prvi svrstan u podgrupu 'rafforzamento, intensificazione dell'elocuzione' (što, bar po našoj kompetenciji ne odgovara značenju rečenice *generalmente parlando*), drugi naprotiv u podgrupu 'delimitazione e precisazione' (što je potpuno točno). Za kritiku podrazdiobe kategorije *judikativa* usp. i Rančigaj — Tekavčić 1979, bilješka 14.

¹⁶ Naša je konstatacija naravno ujednostavnjena, jer je u francuskom razlika mnogo kompliciranija, za što v. Gaatone 1981.

¹⁷ Dok Dayre — Deanović — Maixner 1960 još pišu odvojeno (*kud* i *kamo*), Deanović — Jernej 1975 registriraju *kud* i *kamo* (s. v. *kud*) ali upućuju na *kudikamo*, što je i ispravno, jer su sastavni dijelovi srasli a značenje je leksikalizirano.

najbolje odgovaraju u romanskim jezicima (talijanskom i francuskom) ne pojedine riječi nego lokucije, tj. da je najbolji prijevod moguć u okvirima potpuna izričaja. To govori u prilog našoj definiciji takvih riječi kao površinskih zamjenica dubinskih rečenica, a pokazuje ujedno i njihovu pragmatičku važnost. Drugi važan opći problem vidimo u razgraničenju tih riječi od priloga, pa smo ovom kratkom analizom željeli pridonijeti tome da se konačno smanji nedopustiva heterogenost te tradicionalne kategorije. No svjesni smo da i to, samo po sebi, predstavlja vrijednu temu budućih lingvističkih istraživanja.

L I T E R A T U R A

- Brabec — Hraste — Živković 1966: I. Brabec — M. Hraste — S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb.
- Crystal 1971: D. Crystal, *Linguistics*, Harmondsworth.
- Dayre — Deanović — Maixner 1960: J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko — francuski rječnik*, Zagreb.
- Deanović — Jernej 1975: M. Deanović — J. Jernej, *Hrvatsko ili srpsko — talijanski rječnik*, Zagreb.
- Deanović — Jernej 1980: M. Deanović — J. Jernej, *Talijansko — hrvatski ili srpski rječnik*, Zagreb.
- Engel 1977: U. Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin.
- Gaotone 1981: D. Gaotone, *Observations sur l'opposition très — beaucoup*, «Revue de Linguistique Romane» 45, str. 74—95.
- Held 1981: G. Held, *Die Abtönungspartikel halt in der österreichischen Komödiesprache*, u: *Europäische Mehrsprachigkeit*, Festschrift zum 70. Geburtstag von Mario Wandruszka, III, Tübingen, str. 249—264.
- Jespersen 1971: O. Jespersen, *La philosophie de la grammaire*, Pariz.
- Liefrink 1973: F. Liefrink, *Semantico-syntax*, London.
- Lyons 1970: J. Lyons, *Linguistique générale*, introduction à la linguistique théorique, Pariz.
- Maretić 1931: T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- McIntosh 1972: A. McIntosh, *Language and Style*, u: J. B. Pride — J. Holmes, *Sociolinguistics*, Harmondsworth.
- Muljačić 1977: Ž. Muljačić, *A che punto è l'etimologia romanza?*, u: Società di Linguistica Italiana, *Problemi della ricostruzione in linguistica*, Rim, str. 169—176.
- Parisi — Antinucci 1977: D. Parisi — F. Antinucci, *Elementi di grammatica*, Torino.
- Pottier 1958: B. Pottier, *Introduction à la philologie hispanique II: Morphosyntaxe espagnole*, Bordeaux.
- Priručna gramatika* 1979: Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku Zagreb, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Puglielli — Parisi 1974—75: A. Puglielli — D. Parisi, *Avverbiali performativi*, «Studi di grammatica italiana» 4, str. 157—172.
- Rančigaj — Tekavčić 1979: Ž. Rančigaj — P. Tekavčić, *Tanto iniziale di frasi e parole affini — Considerazioni semantico-sintattiche*, «Linguistica» 19, str. 199—222.
- Regula — Jernej 1975: M. Regula — J. Jernej, *Grammatica italiana descrittiva su basi storiche e psicologiche*, Bern.
- Tekavčić 1980: P. Tekavčić, *Grammatica storica dell'italiano II: Morfosintassi*, Bologna.
- Tekavčić 1981: P. Tekavčić, *Rad na jezičnom odgoju i kulturi govora u današnjoj Italiji*, «Strani jezici» 3 (1981), str. 167—180.
- Tekavčić 1982: P. Tekavčić, *Intorno ad alcuni «ribelli» nella tipologia — Osservazioni contrastive su materiale italiano, serbocroato e latino*, «Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika» 2, Beograd, str. 5—22.
- Tekavčić *Per un insegnamento*: P. Tekavčić, *Per un insegnamento moderno della grammatica*, izaći će u Zborniku Pedagoškoga fakulteta Rijeka br. 4.

Tesnière 1959: L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Pariz.

Težak — Babić 1973: S. Težak — S. Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.

Žepić 1981: S. Žepić, *Pledoaje za učenje gramatike*, «Strani jezici» 1—2 (1981), str. 82—86.

AVVERBI E «AVVERBI»

Cenni sintattico-semantici, pragmalinguistici e contrastivi

Riassunto

La grammatica completa deve mirare tanto alla competenza *stricto sensu* (chomskyana) quanto alla competenza comunicativa; di conseguenza, deve dedicare più attenzione alle parole che, in vari sensi, sono marginali (per non dire addirittura emarginate) nella classificazione tradizionale, ma che sono quanto mai importanti nella comunicazione linguistica quotidiana. A tali parole appartengono le voci serbocroate qui analizzate (*valjda*, *možda* e *vjerojatno*; *navodno* e *tobože*; *upravo* e *zapravo*; *dapače*) e confrontate con i loro equivalenti italiani e francesi registrati nei nostri vocabolari. Seguendo Bernard Pottier nel suo rifiuto della tradizionale categoria «tuttofare» degli avverbi, si distinguono gli *adjectifs de verbe* del Pottier (ossia, avverbi qualitativi, o avverbi *sans plus*), i sostituenti lessicali, gli avverbi performativi e alcuni altri gruppi, e si constata che le parole sopraccitate non trovano un posto adeguato in nessuna di queste categorie. Accettando certe ipotesi sintattico-semantiche contemporanee (F. Liefrink), si conclude che la migliore soluzione è quella di definire tali parole come sostituenti di frase *sui generis*, cioè come «concentrati», portati in superficie, di frasi o meglio ancora enunciati a livello della struttura profonda (semantica). In accordo con ciò, i loro veri equivalenti romanzi, nella grande maggioranza dei casi, non sono parole isolate ma locuzioni, enunciati. L'importanza pragmalinguistica di queste parole è dunque evidente, per cui è auspicabile che l'analisi, qui eseguita soltanto su un campione ristretto, possa essere approfondita ed estesa alle numerose altre parole affini.